

Маловідомі сторінки історії

С. Дукельський

ЧК — ДПУ

(продовження) *

ІІІ. ЛІКВІДАЦІЯ КАРНОГО БАНДИТИЗМУ

Після повернення Радянської влади на Україну Харків, її столиця, являв собою осередок бандитського розгулу. Експропріації радянських установ і продовольчих складів, нальоти з убивствами на приватні квартири і тероризування мирного населення набули епідемічного характеру, перешкоджаючи будь-якій можливості здійснення радянського будівництва.

Якщо верховне керівництво і організація повстанських комітетів і бандитських зграй в українських селах здійснювалися Петлюрою та його сподвижниками — українськими соціалістами-революціонерами, то роль керівників міського бандитизму взяла на себе інша «революційна» партія — анархісти **.

Називати речі їх простими іменами було б для анархістів надто шаблонним. І ось вони свої цинічні грабунки намагаються видати за революційну романтику. В статті «Сповідь», опублікованій 5 січня 1920 р., орган анархістів-індивідуалістів «К свету», який видавався в Харкові, визнаючи винятковою метою своїх грабунків особисту вигоду, тлумачить пограбування, здійснювані анархістами, як «боротьбу з класом гнобителів».

Орган анархістів пише:

«Нас називають лиходіями. Ця зграя, яка кричить, припускає, що ми здатні тільки на грабунки, як вони називають наші експропріації. А чи не є це найзапекліший протест проти власності. Ми ослаблюємо цим державу, владу, яка в боротьбі з нами вбиває масу людей і сил, знесилюючи цим себе і породжуючи своєю жорстокістю щодо нас ненависть до себе.

Я, відкрито підставляючи своє життя смертельній небезпеці, йду на «екс». Гроші мені потрібні для їжі, для моєї ідейної роботи, для того, щоб піти на концерт, у театр, на лекцію, де з трибуни люди проповідують свою релігію; для того, щоб купити коробку «псковських» тістечок, цукерок, фруктів, хорошого портвейну або просто найняти лихака і промчатися стрілою по Сумській, як летять наші «помазаники народні».

Я користуюся всім і тільки беру, але нічого не даю. Тільки руйную. Життя — боротьба, в боротьбі — нерівність, у нерівності — краса. Ось через цей хаос існуючого «грабіжники» йдуть до нового. Один, сам, без будь-яких прізвиськ і організацій».

* Початок див.: Укр. іст. журн. — 1991. — № 1.

** Йдеться головним чином про анархістів-індивідуалістів та анархістів-підпільників, дії яких тісно змикалися з безчинствами карних, бандитських елементів.

Однак цей «запеклий протест проти власності», втілений у дійсність, серйозно давав себе відчувати Радянській владі, дезорганізуючи її роботу.

29 грудня 1919 р. анархісти на чолі з керівником асоціації * Віктором Удалим спільно з бандитами з відомої на той час карної зграї Данила Бондаренка при участі керівників цієї зграї Миколи Масальського і Бондаренка здійснили пограбування спілки кооперативів «Пояр», де захопили дуже велику суму грошей.

Центральному управлінню надзвичайних комісій України вдалося натрапити на сліди учасників цього пограбування, і протягом одного місяця було ліквідовано цілий ряд тісно зв'язаних між собою зграй, що мали «славне» кримінальне минуле і систематично здійснювали і готували все нові й нові напади.

Серед них перебували анархісти-підпільники: Шишко (прізвисько Віктор Удалий), Карл Капостін (прізвисько Школяр), Волевельський Петро (прізвисько Абраша Самарський), Андрій (прізвисько Португалець), Самуїл Ян, Самойлін Юхим, Авер'янов Анатолій, Петраков Іван, Риковський Костянтин, Трибух Йосип (прізвисько Яша Сухо-рукий), Акименко Яким, Коган Давид (він же Лев Рубін), Хорошев Кузьма, Красноярець Яків і карні бандити: Бондаренко Данило, Масальський Микола (закінчив київську гімназію), Бондаренко Степан (прізвисько Васька Стокоз, також закінчив київську гімназію), Гринкевич Петро (прізвисько Іварно), Агеев Іван, Тарабанов Віктор, Буряк Іван, Никитенко Сергій (прізвисько Сергійко Рудий), Дубовик, Барабаш, Поліщук (прізвисько Богородиця).

У січні 1919 р. згряя Бондаренка при сприянні караульного начальника пограбувала управління південних залізниць. У цьому пограбуванні брали участь: Бондаренко Степан, учасник замаху анархістів на Московський комітет РКП у Леонтьєвському провулку в 1919 р.**, Бондаренко Данило, Маркидонов Борис, Одеський Володимир, Копалов Вячеслав, Губар Леонід, Хорошев Кузьма, Луговик Лука, Мосяков Григорій, Бабушка Григорій, Дубовик Микита, Арам Михайло, Меліков Оганес, Волевельський Костянтин, Циклоп Леонід, Барабаш Григорій, Матрос Яків, Лесной Григорій, Лесной Іван і Гасан Жорж.

Переодягнувшись у червоноармійців, вся згряя розбилася на шістки і, по черзі проникнувши в приміщення управління, обеззброїла варту і розпочала спустошення кас. Усе награвоване було складене в мішки і навантажене на підготовлені підводи.

Невдовзі після цього цією ж зграєю, яка виїхала в Катеринослав, було здійснено в управлінні катерининських залізниць друге пограбування. В цьому пограбуванні брали участь: Бондаренко Степан, Удалий Віктор, Авер'янов Анатолій, Логвинов Семен, Раскін Майор, Нестеров Олександр, Добровольський, Циклоп Леонід, Мороз Іван, Полинський Нюма, Сидоренко Федір, Алексеев Михайло, Кисельов Іван, Агеев Іван, Луговик Лука, Чеботарьов Тарас, Конь Соломон, Гринберг та Іщенко.

Керівником та ініціатором цього пограбування був Бондаренко Степан. Найближчим його помічником став молодший касир управління залізниць, який повідомив адресу старшого касира, що зберігав у себе ключі від каси. Пограбування це готувалося півтора місяці. У день пограбування бандити спочатку прийшли на квартиру старшого касира, зв'язали його і всю його сім'ю, забрали ключі від каси і направилися в приміщення управління. Щоб пройти непоміченими повз караул, який охороняв касу, один з бандитів переодягнувся в цивіль-

* Так називалися об'єднання кількох груп. Одну з таких асоціацій (у Харкові) очолював В. Удалий (справжнє прізвище — Шишко).

** Терористичний акт, здійснений анархістами-підпільниками і лівими есерами 25 вересня 1919 р. під час наради, на якій планувався виступ В. І. Леніна. Вбито 12, поранено 55 чол.

ний одяг і з валізою в руках зображав артільника. Чотири бандити, переодягнуті в червоноармійців і озброєні гвинтівками, пройшли разом з першим, зображаючи охорону артільника. Таким чином бандитам вдалося пройти в приміщення, де вони обеззброїли варту і спустошили головну касу.

Частина пограбованої суми була відправлена в Москву з анархістом Ковальчуком для московської організації анархістів.

Таке ж велике пограбування було здійснено через деякий час у Харківському міському продовольчому комітеті. У ньому брали участь 35 чол. Пограбування тривало три години, оскільки грабіжникам довелося розплавляти каси. При виході бандити були обстріляні міліцією і червоноармійцями, але встигли зникнути.

Під час розслідування виявилось, що ці бандити, крім вказаних нальотів, здійснили протягом 1919 р. цілий ряд грабежів, нападів і пограбувань. Ними були пограбовані: харківський комісійний магазин на Катеринославській вулиці, приватна квартира на Ярославській вулиці № 10 (взяли велику суму грошей, 10 фунтів золота і брильянти), квартира громадянина Шмуїловича на Дмитрівській вулиці, булочна на Сабуровій вулиці (застосовувалися тортури), квартира лікаря на Скобелівській площі, продовольча крамниця південних залізниць, цукеркова фабрика «Ідеал», ігумен Покровського монастиря (взяли велику суму грошей), квартири на Москалівській вулиці № 18, кооператив «Об'єднання» на Миколаївській площі, готель «Ардаган» на Клочківській вулиці і цілий ряд інших.

Арешти збіглися з моментом підготовки ряду нових великих нальотів, у тому числі нальоту на народний банк, управління північнодо-нецьких залізниць та ін. Також готувався напад на голову губревкому т. Кіна, який направлявся в Одесу і віз з собою велику суму грошей.

Всі ці напади були відвернені своєчасними арештами, проведеними центральним управлінням надзвичайних комісій України.

До 30 січня 1920 р. були встановлені всі учасники цих зграй. Першими були заарештовані Давид Коган, Яким, Ян, Карл Капостін, Самуїл і Садовський, в яких було відібрано величезну кількість гвинтівок, револьверів і бомб.

У момент проведення арештів вдалося з'ясувати, що в одному з будинків по Військовій вулиці обговорювався план нових пограбувань. Послані туди співробітники центрального управління надзвичайних комісій України помітили Віктора Удалого і Андрія Португальця, які поспішали до місця зборів анархо-бандитів, за ними йшли слідом ще Риковський — караульний начальник нарбанку, який приніс план приміщення нарбанку. Всі, крім Португальця, якому під час перестрілки вдалося втекти, були затримані. Наступного ранку були заарештовані на своїх квартирах Андрій Португалець і Яків Сухорукий. Масальський і Креницький були вбиті в перестрілці із співробітниками цупнадзвкому. Через кілька днів була заарештована і решта учасників пограбування.

Через деякий час були захоплені Бондаренко, Гринкевич Петро і Дурно, які зникли під час операції. Гринкевич, який з'явився на намічувані збори зграї на Кузинському мосту, загинув від бомби, що розірвалася в його руках, яку він розраховував кинути в розвідку цупнадзвкому. Бондаренко і Дурно, захоплені зненацька співробітниками цупнадзвкому і особливого відділу Південзахфронту на своїй квартирі на Основі, по Ново-Миколаївській вулиці, встигли трьома бомбами вибити віконну раму і вистрибнути на вулицю, але через два дні були затримані.

Водночас було ліквідовано ще цілий ряд інших зграй, зв'язаних із зграєю Бондаренка. З них слід відзначити велику зграю Шурки Ростовського.

Ця зграя, крім самого ватажка Ростовського, вся була заарештована на своєму збірному пункті по Університетській вул. Ростовський, увійшовши в квартиру і побачивши засідку, відкрив стрілянину по ній, тяжко поранив одного із співробітників цупнадзвкому і встиг втекти через прохідний двір.

Інша зграя Бржешинського Адама, зв'язана із зграєю Ростовського, була захоплена 12 березня цупнадзвкомом по Карповській вулиці, де готувалося пограбування.

Відкривши стрілянину по помічених співробітниках цупнадзвкому, бандити кинулися тікати. Троє із зграї були вбиті, а решта, в тому числі Бржешинський, були затримані.

Пізніше цупнадзвкомом була захоплена ще одна бандитська зграя Пятисоцького, яка діяла винятково в робітничих кварталах Петинського району і Качанівки і здійснила багато вбивств і пограбувань.

Крім ліквідації перерахованих зграй, центральне управління ЧК України наштотувалося на випадок організованого пограбування з боку центрального комітету української партії лівих есерів (інтернаціоналістів) *.

Наприкінці січня 1920 р. партією лівих есерів було вирішено розпочати видання газети. Але в зв'язку з відсутністю друкарні і грошей у деяких членів партії виникла думка роздобути кошти шляхом здійснення експропріації. Втілювати це завдання в життя взявся член ЦК і міського комітету лівих есерів Серов Влас.

2 лютого він скликав засідання лівоесерівського міського комітету, на яке, крім самого Серова, з'явилися три члени комітету: Барков, Алексеев і комісар харківського залізничного вузла Василь Ведмерер. Решту членів комітету Серов не встиг повідомити про призначене засідання. На цьому засіданні була намічена для пограбування приватна квартира в Плетнівському провулку. Щоб не скомпрометувати партію, члени ЦК лівих есерів вирішили пред'явити підроблений ордер харківської губчека на обшук. У пограбуванні повинні були взяти участь всі, хто прибув на засідання.

Питання про експропріацію викликало жваві дебати. Власне кажучи, принципової розбіжності з приводу допустимості для членів ЦК лівих есерів експропріації на засіданні виявлено не було. Обговорювалося тільки питання, як бути в разі невдачі. Адже тоді партія лівих есерів могла бути «скомпрометована».

Однак члени ЦК лівих есерів вийшли із скрутного становища надзвичайно просто. Член ЦК Серов запевнив усіх своїх товаришів, що «справа вірна» і боятися невдачі нічого. В крайньому разі учасники експропріації повинні були показати на допиті, що пішли на пограбування кожний за власною ініціативою.

Цупнадзвком, що пильно стежив за всіма кроками лівоесерівських «революціонерів», розпорядився захопити лівоесерівських вождів на самому пікантному місці в момент здійснення пограбування.

Самовпевнений член ЦК лівих есерів Серов був затриманий на місці злочину, незважаючи на відчайдушне відстрілювання, а через кілька днів було заарештовано введеного ним в «оману» іншого члена ЦК лівих есерів Баркова.

Таким чином вдалося показати справжню фізіономію «революціонерів» з лівоесерівського стану і припинити їх дальшу «революційну» роботу.

Водночас катеринославською губчека була ліквідована сильна карна банда отамана Милашка.

Сам Милашко почав свою кар'єру повстанцем проти Денікіна і закінчив її ватажком карної банди. Це був сміливий і хоробрий бан-

* Українська партія лівих соціалістів-революціонерів створена восени 1918 р. на базі об'єднання лівоесерівських організацій на Україні. У березні 1919 р. від УПЛСР відкололася партія боротьбистів.

дит. Враховуючи невдоволення селянства денікінцями, він став на чолі повстанського загону, що діяв у тилу білогвардійців. Коли ж денікинська армія була розбита і на Україні була відновлена Радянська влада, Милашко з своїми повстанцями вливається в Червону Армію і добивається дозволу на формування особливої бригади.

Але замість формування бригади Милашко із своїм загonom здійснював грабежі і реквізиції, насильства і вбивства ні в чому невинних селян.

З'ясувавши справжню фізіономію загону Милашка, катеринославська губчека повідомила про це нашому командуванню, яке віддало Милашку наказ негайно виступити на фронт.

Милашко, переслідуючи зовсім інші цілі, відмовився виступити на фронт через недостатню кількість озброєння, відсутність обмундирування і т. п.

Одержавши повторний категоричний наказ, Милашко виїхав для розмови з командуванням в Олександрію, де за наказом катеринославської губчека був заарештований, але він зумів залучити на свій бік конвоїрів і разом з ними втік.

4 березня Милашко скликав у Софіївці своїх найближчих помічників: Черноуслова, Дяківського, Петренка, Прохоренка, Федорченка, Тишаніна, Палея, Сухіна, Пругла, Буя та інших і запропонував їм здійснити наліт на Верхньодніпровськ.

Пропозиція була прийнята, і в ніч з 6 на 7 березня Верхньодніпровськ було зайнято загonom Милашка в 200 чол.

Пограбувавши і розгромивши місцеве казначейство, бандити на чолі з Милашком здійснили єврейський погром і зникли.

Енергійними заходами катеринославської губчека вся зграя Милашка була невдовзі захоплена.

Головні сподвижники Милашка Дяківський (колишній прапорщик) і дружина його Орельська (закінчила гімназію) на допиті показали, що Милашко під час нальоту на Верхньодніпровськ власноручно катував і вбивав мирних громадян. Права рука Милашка — Гладченко — особисто виколов очі захопленому ним співробітнику катеринославської губчека і, зв'язавши йому дротом ноги, закопав його живим у землю.

У звірствах над мирним населенням Верхньодніпровська брав участь також Дяківський, який називав себе на допитах анархістом.

З ліквідацією перерахованих і ряду інших зграй карний бандитизм у містах зменшувався. Проте на Україні залишалося ще багато контрреволюційних і шпигунських організацій, про існування яких було відомо, але їх довго не вдавалося ліквідувати завдяки якнайсуворішій конспірації, міцній спайці і рідкісній організованості, яку вони виявляли.

IV. ЛІКВІДАЦІЯ «Р.О.В.»

Розкрита київською, волинською і подільською губчека польська військова організація — «Р.О.В.», що займалася, за завданням польського головного командування, шпигунством і організацією повстанства на Україні, зобов'язана своїм виникненням Йосипу Пілсудському*.

Ще при царському режимі член ППС Пілсудський, поборник ідеї незалежної, єдиної, вільної Польщі, присвятив себе організації патріотично настроєної польської молоді для боротьби за незалежність і самостійність Польщі. Він організує польську молодь у «спілки стрільців» (дослівний переклад з польської) і «спілки справжньої боротьби».

У період 1910—1913 рр. основною метою цих товариств була підготовка польської молоді до самостійної боротьби за визволення і не-

* Пілсудський Юзеф (1867—1935), у 1918—1922 рр. — начальник Польської держави, маршал Польщі.

залежність Польщі. Польське юнацтво переконували, що для визволення Польщі нічого сподіватися на милість і доброту близьких і далеких великих держав, які дружньо ставилися до «крулевства», а для цього необхідні організовані зусилля всього польського народу, всієї польської демократії.

Таким чином, на перших порах «товариство стрільців» і «товариство справжньої боротьби» ставили своїм завданням широку пропаганду ідей «товариств» і взагалі культурно-просвітницьку роботу серед польського населення і польських емігрантів.

З початком першої імперіалістичної війни в 1914 р. Пілсудський об'єднує товариства — «спілки стрільців» і «спілки справжньої боротьби» — в нову організацію «Р.О.В.» (польська організація війська), залишаючись її ідейним керівником. Поступово в цю організацію входить і польський скаутинг*. «Р.О.В.» зайнялася поширенням своїх ідей серед населення «крулевства», особливо серед польського селянства. В 1917 р. Пілсудський перекидає цю пропаганду і за польський кордон, щоб залучити до справи визволення рідної країни польські емігрантські маси, розсіяні по території України і Росії.

Пізніше «Р.О.В.» починає працювати в нерозривному контакті з польським урядом, виконуючи за директивами польського головного командування завдання розвідувального і шпигунського характеру.

У 1919 р. організація «Р.О.В.» на Україні вже входить до складу польського генерального штабу як особлива організація, спочатку позначувана просто «U» — (Україна), а з червня 1919 р. — повністю.

«Р.О.В.» спиралася на Україні на своє давнє гасло «За нашу і вашу свободу!» і підтримувала український партизанський рух** як прагнення до «незалежності і свободи». Трохи пізніше «Р.О.В.» одержала від початкового польського командування накази організувати партизанські загони і допомагати повстанському руху на Україні проти Радянської Росії.

З часу окупації Польщі німцями «Р.О.В.» одночасно з пропагандою своїх ідей продовжує вести розвідувальну роботу і шпигунство для верховного польського командування і виконує окремі ударні доручення свого уряду.

Таким чином, з 1917 по 1920 р. «Р.О.В.» являла собою військовий орган польського командування, що діяв на Україні і в РСФРР з метою шпигунства, розвідки й організації контрреволюційних сил в інтересах Польщі.

Конструкція «Р.О.В.», на основі одержаних даних, з 1918 р. була такою.

Всі організації «Р.О.В.» підпорядковувалися головному командуванню у Варшаві. Потім йшли головні командування, що відали Галичиною, Польщею і Росією. Позначалися головні командування: «К.Н.» (Коменда начальна), «К.Н.1» перебувала в Кракові, «К.Н.2» — у Варшаві, «К.Н.3» — у Києві.

Вся ця організація називалася «Р.О.В.» і входила, як ми вже вказували, до польського генерального штабу головного командування як окремий орган.

Кожне з вказаних трьох командувань ділилося, в свою чергу, на «К.О.» (коменди окренгове) і «К.М.» (коменди мейсцове).

Окружна комендатура («К.О.») включала в себе місцеві комендатури («К.М.»), а місцеві комендатури мали своїх резидентів. Усі одержані матеріали централізувалися в окружних комендатурах («К.О.»), які й мали безпосередній зв'язок через кур'єрів з Краковом і Варшавою.

У 1918 р. в Києві було 4 комендатури: «К.Н.3», «К.У.», «К.М.», «К.Р.» (коменда пляцк, тобто чергова комендатура, або вірніше — чер-

* Скаутинг — різновидність юнацьких організацій польської молоді.

** Мається на увазі петлюрівщина.

гування на громадському посту). «К.Р.» відала прийманням і відправкою кур'єрів, пересиланням і передаванням відомостей, одержувала кошти від продажу польської літератури, організовувала для постраждалих поляків грошову та іншу допомогу й підшукувала і вербувала в Києві нових працівників.

Уся організація в Києві в 1918 р. ділилася на 7 «відзялув» (відділень): 1) адміністративний; 2) преса; 3) не встановлено; 4) не встановлено; 5) розвідка; 6) зв'язок; 7) не встановлено. Був налагоджений регулярний і постійний зв'язок з Краковом і Варшавою, а в Росії — з Москвою, Петроградом, Харковом, Бердичевом, Житомиром, Ровно та ін.

У середині 1919 р., згідно з наказом польського генерального штабу, організація розширила свою роботу і змінила свою структуру. До цієї зміни київська організація називалася «К.У.» (коменда України) і ділилася на три частини: «К.У.Н.» (коменда начальна), «К.У.Р.» (коменда політична) і «К.У.В.» (коменда войскова).

Вся територія обслуговування була поділена на три округи: «К.У.О.1 — правобережна коменда організаційно-інструкційна», «К.У.О.2 — лівобережна коменда організаційно-інструкційна» і «К.У.О.3 — чорноморська коменда організаційно-інструкційна».

Центрами були: Київ, Харків і Одеса. Загальне керівництво, як і раніше, здійснював польський генеральний штаб. Зв'язки і явки, за нашими даними, мали з Білою Церквою, Вінницею, Радомишлем, Житомиром, Москвою і Петроградом.

Восени 1919 р. за наказом польського командування було створено четвертий округ і змінені назви всіх округів: «К.У.Р.» — правобережний, «К.У.Л.» — лівобережний, «К.У.С.» — чорноморський і «К.У.К.» — кубано-кавказький.

Як видно з вищевикладених цілей і конструкції «Р.О.В.», організація ця становила в описуваний момент серйозну загрозу для Радянської України. Підготовлювана петлюро-поляками інтервенція тим більше диктувала необхідність якнайшвидшої ліквідації цієї шпигунської організації, до чого органи ЧК негайно приступили.

У січні 1920 р. волинською губчека була закінчена розробка матеріалу про діяльність польської військової організації і розпочата її ліквідація.

Всього було заарештовано понад 60 чол. Крім зброї і боєприпасів, у них було знайдено велику кількість готових до відправлення відомостей про стан армії, повстанства, настрої армії і населення, а також явки в інші пункти організації.

За цими явками були виявлені і ліквідовані в Радомишльському повіті два гуртки «винищувачів», як вони називалися, завданням яких було здійснення терору над відповідальними радянськими працівниками і руйнування тилу шляхом організації спеціальних дружин. Ці гуртки були філіалами житомирської організації «Р.О.В.».

За тими ж явками у Вінниці, на квартирі якогось Лукашевича, наприкінці лютого 1920 р. контрольним пунктом особливого відділу 12-ї армії було затримано поляка Юзефа Покутинського, в якого були виявлені зашиті в пальто рапорт і зашифрований лист на полотні, адресовані київською організацією «Р.О.В.» головному польському командуванню.

Допитаний вінницькою губчека він показав, що є членом «Р.О.В.» і направлявся через Вінницю у Польщу, куди приїхав з київської організації.

Після дальшої розробки цієї справи вдалося виявити і заарештувати членів вінницької організації «Р.О.В.» Лукашевича Тадеуша (комендант організації), Яновську Софію, квартира якої була явкою для кур'єрів з Польщі, Кочаровську Ніну, Варжановського Віктора, Лужецького Едуарда, Лозовську Софію, Кржечковського Владислава та

інших членів організації, а також тільки-но прибулого з Польщі кур'єра «Р.О.В.» з новими директивами.

При обшуках були виявлені матеріали, що підтверджували належність цих осіб до «Р.О.В.», зашифровані листи і рапорти про стан Червоної Армії, транспорту, повстанства і багато інших.

З виявлених матеріалів центр ваги дальшої розробки справи «Р.О.В.» було перенесено в Київ, де була окружна комендатура організації, і вже у березні 1920 р. київською губчека керівники і члени київської окружної команди «Р.О.В.» були захоплені зненацька на чергових зборах організації, де обговорювався дальший план її діяльності і вироблялися заходи в зв'язку з арештами філіалів у Вінниці і Житомирі.

Виявлена при обшуку книга наказів, яку перекладав найстаріший революціонер Ф. Я. Кон, матеріали і показання членів київської окружної команди «Р.О.В.» точно підтвердили описані вище цілі, характер і побудову цих організацій, а головне — дали можливість надалі здійснити ряд нових розгромів цієї організації в Харкові і Одесі.

Всього було захоплено близько 200 чол., серед них відповідальні керівники «Р.О.В.» Яворський Гораций, Гошитська — ад'ютант, прізвище — Ордонувна, Пожизинський Вацлав, Чернець де Марже — секретар політичного відділу, Скшитська Марія, начальник транспортного відділу Болеславський, начальник зв'язку Сікорська, кур'єр Іжикевич Наталя і скарбник Радзівський (псевдонім Ружецький). Комendant київської команди Кмитиц, він же Кшановський, справжнє прізвище Паскевич (встиг зникнути).

На момент ліквідації київська команда «Р.О.В.» складалася з трьох відділів: 1) комендатура, адміністративний, канцелярія і ад'ютантура; 2) військовий, транспортний, преса і розвідка і 3) політичний, керівником якого був Кмитиц.

Із захоплених документів було виявлено, що польські військові організації, згідно з директивами польського генерального штабу, організовували партизанські загони, підтримували повстанський рух, проникали в транспортні органи, Червону Армію (особливо в органи постачання) і склади військового майна з метою шпигунства, шкідництва і підготовки тилу для більш легкого здійснення завойовницьких намірів польської шляхти.

Втягнутий у цю роботу польський скаутинг під час своїх екскурсій і за спеціально одержаними завданнями знімав плани залізничних мостів, топографував місцевості, з'ясовував місцезнаходження і стан баз, артскладів, вогнескладів і за відповідними наказами здійснював вибухи.

Член «Р.О.В.» Станіслав Воронецький чистосердечно визнав, що вступив добровільно на київський артсклад для розвідувальних цілей і регулярно передавав секретарю політичного відділу Скшитській відомості про кількість артилерійського майна і спорядження, вивезеного на фронт.

Зв'язок з органами постачання Червоної Армії здійснював член «Р.О.В.» Ковалевський, з управлінням південних залізниць — інженер Змійський, з штабом діючих частин Червоної Армії — комендант міста Житомира, також член «Р.О.В.».

Захоплена у Покутинського «спеціальна інструкція № 2» про розвідувально-повстанську діяльність «Р.О.В.» розкриває її завдання:

1. Розвідка повстанського руху повинна з'ясувати джерело руху, показати його силу, а саме, ступінь підтримки з боку місцевого населення, його творчі можливості і, нарешті, військову силу.

2. Розвідка повстанського руху повинна обіймати політичну і військову сторони.

3. В галузі політичній: а) причина повстання; б) тактика і дії місцевої влади проти населення; в) економічне становище; г) історія по-

встанського руху; д) початковий рух і його розвиток; е) гасла, під якими розширюється рух; ж) ідейні керівники політичного повстанського руху та їх характеристики; з) партії і політичні угруповання, які справляють вплив на розвиток руху, настрої населення, яке підтримує і негативно ставиться до цього руху; і) вірність проголошеним гаслам.

4. В галузі військовій: а) топографія місцевості, охопленої повстанням; б) отамани повстанців та їх характеристика, як військова, так і ступеня популярності серед підлеглих, чисельність повстанських відділів; в) дисципліна; г) які війська воюють з повстанцями, їх розміщення, чисельність, дисципліна, тактика боротьби, настрої, ставлення населення до них; д) звідкіля, з якого фронту взяті ці війська.

Той факт, що «Р.О.В.» мала якнайширші завдання в справі підготовки України до захоплення її польською шляхтою, підтверджується захопленими наказами цієї організації.

Наказ від 21 січня такий:

Якщо Польщі не вдасться яким-небудь чином зв'язати з собою Україну, то доведеться тримати на сході постійну військову силу. Звідси випливає, що залучені до роботи в «Р.О.В.», беручи до уваги складність загального будівництва молодій державі, є тепер для нас необхідними. Невелика кількість людей, готових виконати наше завдання. Необхідно вміло і бережливо витрачати сили, інакше під час боротьби може бути їх недостатня кількість. Існування «К.У.Р.» є державною необхідністю. Створюється резерв, з якого «К.У.Р.» буде поповнюватися. Ми розчищаємо і далі шлях до перемоги роботою. Тому ми повинні мати силу волі і душевне загартування більшою мірою, ніж наші товариші на фронті.

«Я,— показала заарештована Іжикевич Наталя.— вступила в «Р.О.В.» 13 квітня 1918 р. через подругу Каненко (скаутка. 25 років, прізвисько Петреско). До мене на квартиру прийшли Гошитська і комендант Андрій Свиток, який сказав вступне слово про значення «Р.О.В.» для відродження Польщі і пояснив, що організація має три секції. Найбільша і замкнута займається розвідкою, про неї сам Свиток нічого не повідомив. Друга відає прийманням і відправленням кур'єрів, здійснюючи також постійні чергування в «команді пляце». Про третю Свиток обіцяв нам повідомити після вступу в організацію. Я вступила в 2 секцію».

Щонайменші провини членів «Р.О.В.» жорстко каралися спеціально призначеними судами, які під присягою встановлювали вину винних і виносили вироки аж до смертної кари.

Характерним є текст присяги для учасників суду (наказ Л3 від 3 січня):

Присягаю Господу Богу Всемогутньому, святою Трійцею Єдиному, що, будучи покликаний виконувати обов'язок, визначений наказами мого командування, буду судити, давати показання або вести протокол по совісті, маючи на увазі благо Речі Посполитої і Польської моєї Батьківщини, не керуючись зовсім іншою думкою, почуттям або користю, Так мені Господи Ісусе Христе допоможи.

Вироки виконувалися в Польщі, куди висилалися засуджені. «Суд встановить, читаємо ми в тому самому наказі Л3, чи була поведінка Зажеви, члена «Р.О.В.», під час боїв за Київ гідною покарання і чи скомпрометував він дані йому документи. Суд винесе вирок і встановить покарання — від повного виправдання до смертної кари».

Наступний наказ Л5 від 5 січня такий:

За вироком суду К.У.Р. гр-н Зажева засуджений до тижневого суворого арешту після прибуття на батьківщину.

Наскільки головне польське командування підпорядкувало собі всі помисли і всю сутність членів «Р.О.В.» видно з того, що Гошитська — ад'ютант «Р.О.В.», відчуючи після арешту загибель і крах планів своєї організації, наказала члену «Р.О.В.» Чернецю де Марже, який перебував в одній з нею камері, «іменем Пілсудського» задушити її. Коли ж Чернець де Марже відмовився, Гошитська зневажливо назвала його боягузом.

З ліквідацією такої могутньої підпільної мережі ворожої нам організації польського командування і при наявності певною мірою знешкодженого тилу Радянська Україна перед самим початком петлюрівсько-польської інтервенції дістала можливість спокійніше чекати події, що називали.

(Далі буде)

Н. А. Шип (Київ)

Культурно-національне питання на Україні у XIX ст.

Розглядаються причини виникнення і загострення культурно-національного питання на Україні, рух інтелігенції за його розв'язання у XIX ст.

У зв'язку із зростаючою соціальною активністю мас посилюється інтерес до історії міжнародних відносин. Висвітлення її стає надзвичайно актуальним не лише з науково-пізнавальної точки зору, а й через необхідність виявлення історичного коріння нинішніх проблем у цій галузі та пошуку шляхів їх розв'язання. «Національне питання,— писав В. І. Ленін,— явище *світове*»¹. Та воно не вічне. Самі нації, як історична спільність людей, є неминучим продуктом буржуазної епохи. «В усьому світі,— відзначав, зокрема, Володимир Ілліч,— епоха остаточної перемоги капіталізму над феодалізмом була зв'язана з національними рухами»². У той період в національному питанні розвивалися дві тенденції: 1 — ломка національної замкнутості не лише в матеріальному, а й у духовному виробництві, 2 — боротьба за національний розвиток і культурний прогрес, створення держави³. Безумовно, ці тенденції проявилися і на Україні, набравши специфічних рис внаслідок своєрідності місцевих історичних обставин. На перешкоді територіальній єдності українських земель були державні кордони, що їх встановили Австро-Угорська і Російська імперії.

Самодержавство керувалося у своїй національній політиці загальним принципом багатонаціональних держав — встановлення матеріальної і духовної зверхності панівної нації. Ідеї панрусизму в державній політиці почали визрівати ще у часи Катерини II — німкені за походженням, яка за всяку ціну хотіла стати справжньою росіяною (писала російською мовою, щоправда, без дотримання граматичних правил, добре знала народні повір'я, звичаї тощо). Посідаючи російський престол, цариця хотіла піднести міжнародний авторитет росіян і заявляла, що вони перебувають на тому ж історичному рівні, що й всі інші європейські народи. Державні діячі наступних часів насаджували ідею

¹ Ленін В. І. Тези реферату в національному питанні // Повне зібр. творів.— Т. 24.— С. 369.

² Ленін В. І. Про право націй на самовизначення // Там же.— Т. 25.— С. 246.

³ Див.: Маркс К. і Енгельс Ф. Твори.— Т. 4.— С. 413; Ленін В. І. Повне зібр. творів.— Т. 25.— С. 247.